

BITKİSEL ÜRÜNLERİN KULLANIMINDA ARKA PLAN

Prof. Dr. Mine Sibel Gürün

Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi

Tıbbi Farmakoloji Anabilim Dalı

Bitkilerin hastalıkların tedavisi veya hastalıklardan korunmak amacıyla kullanılması insanlık tarihi kadar eskidir. Dünya Sağlık Örgütü, halen özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan toplumların sağlık ihtiyaçlarının %80'nini bu şekilde karşıladıklarını ve 21.000 civarındaki bitki türünün de bu amaçla kullanıldığını belirtmiştir. Son 30 yılda özellikle Batı toplumlarında başlayan “doğaya dönüş” akımının sonucunda bitkisel ürünler ve bunların kullanımı büyük popülarite kazanmış, Avrupa, Avustralya ve Kuzey Amerika’da yaşayan insanların yaklaşık % 50’sinin alternatif-tamamlayıcı tedavi metodlarından birini kullandıkları ve bu metodlar içinde en çok kullanılanın da yine bitkisel ürünler olduğu açıklanmıştır. 2000’li yılların başından beri gıda desteği ya da nutrasötik olarak tanımlanan geniş bir ürün yelpazesini de içine alacak şekilde genişleyen bitkisel ürünlerin ticaret hacminin yıllık 60 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Böylesine büyük bir pazarın olması da doğal olarak sorunları beraberinde getirmiştir. Bu tür ürünlerin bu kadar rağbet görmelerinin nedenlerine baktığımızda öncelikle kişilerin bu ürünlerin doğal oldukları için güvenli olduklarına inanmaları ve kendi sağlıkları üzerinde söz sahibi olmak istemeleri gelmektedir. Ayrıca tıbbi tedavilerde hayal kırıklığı yaşamak ve konvansiyonel ilaçlarla tedavi sırasında ortaya çıkabilecek olan istenmeyen etkiler hakkında bilgi sahibi olmak ve bundan korkmak, hasta-hekim ilişkisindeki güvensizlik, hastane ortamının ürkütücülüğü ve mekanik yapısı, tıbbi tedavi ücretlerinin yüksek olması, kültürel etkiden dolayı geleneksel tedavi yöntem ve ürünlerini tercih etmek, medyanın konuya ilgisi nedeniyle yapılan abartılı yayınlar ve bu tür ürünlere ulaşmanın çok kolay olması gibi nedenleri sayabiliriz.

Bitkisel ürünler modern tıp ile entegre olabilir mi?

Bitkisel tıbbın modern tıp ile entegre olabilmesi ve bitkisel ürünlerin ilaç olarak kullanılabilmesi için konunun kalite, etkililik ve güvenilirlik açısından değerlendirilmesi gerekir. Kullanılan bitkisel ürünlerin etkililiğini ve güvenliliğini direkt olarak etkileyebileceği için aslında en önemli konu “kalitedir”. Şu anda bütün dünyada kullanılan ürünlerin kaliteleri arasında en alt sınırdan en üst sınıra kadar değişen basamaklarda neredeyse bir uçurum bulunmaktadır. WHO 2004 yılında yayınladığı raporunda bitkisel ilaç ticareti yapılan birçok ülkede yasal düzenlemelerin yeterli olmadığını, bu ürünlerin kalite

kontrol, etkililik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılmadığını ve bunun da halk sağlığı için büyük bir tehdit oluşturabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca ürünün etkin bileşiklerinin belirlenmesi ve standardize edilmesi, klinik ve toksikolojik çalışmaları da kapsayacak şekilde uzun aşamalardan geçmesi gerekmektedir. Piyasada bulunan birçok bitkisel ürünün etkinlikleri, akut ve kronik toksisiteleri, stabilite, standardizasyon ve kaliteleri ile ilgili olarak yeterli miktarda kanıta dayalı bilimsel veriler bulunmamaktadır. Bu tür ürünlerin tedavi edici etkilerinden bahsedilen yayınların büyük çoğunluğunun hipotetik olarak yazıldığı, sonuçların randomize-kontrollü olarak yapılmış klinik çalışmalardan elde edilen bulgulara dayandırılmadığı görülmektedir. Doğal oldukları için güvenilir olduğu ifade edilen bu tür ürünlerin ciddi toksik, mutajenik ve karsinojenik etkileri olabildiği birçok defa gösterilmiştir. Özellikle çocuklar, gebeler, yaşlılar, cerrahi operasyon geçirecek olan kişiler, kronik hastalığı olanlar ve ilaç kullananlar büyük risk altındadır. Bilinmektedir ki bitkilerin içindeki etken maddelerin kimyasal yapıları bitkinin yetiştiği bölgeye, toplanma ve depolanma koşullarına, çevresel etkenlere ve bitkinin kullanılan kısımlarına göre değişkenlik göstermektedir. Ayrıca bitkinin yanlış tanımlanması, üretimleri sırasında kurşun, civa, pestisid gibi toksik kontaminasyona maruz kalmaları, tağşiş (adulteration) yapılması da önemli bir problemdir ve bu tür ürünler içerisinde yer aldığı ifade edilen bitkinin kendi farmakolojik etkisinden bağımsız olarak ciddi yan etkilere neden olurlar. Sonuç olarak aynı etken maddeyi taşıdığı ifade edilen ama içerikleri ve kaliteleri birbirinden çok farklı ürünleri şu anda ülkemiz piyasasında da görmek mümkündür.

Bitkisel ürünlerle ilgili yasal düzenlemeler

Bitkisel ürünler ile ilgili yasal uygulamalar ülkelere göre farklılık göstermektedir. Günümüzde bazı Avrupa ülkelerinde bitkisel ürünler “bitkisel ilaç” olarak değerlendirilmekte, ilaç kalitesinde üretilmekte ve eczanelerde satışa sunulmaktadır. Bu ürünlerin Avrupa Birliği ülkelerindeki dolaşımaları da çeşitli yasal düzenlemelerle denetlenmektedir. A.B.D.’de ise bitkisel ürünler daha çok gıda desteği (nutrasötik) kapsamında değerlendirildiği için FDA onay ve kontrolünün dışında tutulmuşlardır. Ülkemizde ise 1987 yılından itibaren, Sağlık Bakanlığı’nın bitkisel ürün politikası kesinti ve dalgalanmalar gösterdiği için bu ürünleri ithal etmek isteyenler Tarım Bakanlığı’na başvurmuş ve gıda desteği şeklinde izin alarak bu ürünleri piyasaya sürmüşlerdir. Bu yol çok sayıda bitkisel zayıflama çayı ve bitkisel ilaçlar için de kullanılmış ve aslında ilaç gibi eczanelerde satılması gereken birçok ürün, eczane dışında aktar ve benzeri dükkanlarda, süpermarketlerde, zincir mağazaların dükkanlarında

satışa sunulmuştur. Geçtiğimiz yıl Sağlık Bakanlığı, “Geleneksel Bitkisel Tıbbi Ürünler Yönetmeliği”ni çıkarmış ve yönetmelik 06.10.2010 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Buna göre insan sağlığını koruyucu, tedavi edici etkileri olan ve geleneksel kullanıma sahip tıbbi bitkilerden hazırlanan bitkisel tıbbi ürünlerin ve bitkisel preparatların ruhsatlandırılması Sağlık Bakanlığı’na verilmiştir. Bununla beraber şu andaki mevcut durumda halen belirsizlikler devam etmektedir ve tıbbi bitkiden hazırlandığı ifade edilen bir ürünün “gıda desteği” olarak marketlerde, zincir mağazalarda satışına devam edilmektedir. Ayrıca zengin bir bitki florasına sahip olan ülkemizde tıbbi bitkileri ilaca giden bir kaynak olarak görmek ve ekonomiye yapacağı olumlu katkıyı göz ardı etmemek gerekir ama bununla birlikte ülkemizde halen bitkisel ilaç olarak piyasa bulunan ürünlerin genellikle ithal edilen ürünler olduğu da bilinmektedir.

Bitkisel ürün kullanımı ile ilgili olarak verilecek eğitimlerin önemi

Bu ürünler ülkemizde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin, farklı bölgelerimizde yer alan hastanelerde yapılan izlem ve anket çalışmalarında özellikle kanser başta olmak üzere kronik hastalığı olan hastaların bitkisel ürünleri kullanma oranlarının fazla olduğu ve konu ile ilgili olarak da hastaların hekimlerini bilgilendirmedikleri ortaya çıkmıştır. Biz de Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Onkoloji Anabilim Dalında yaptığımız çalışmada kanser tanısı almış ve ayaktan tedavi alan 271 hastanın %35,7’sinin bitkisel ürün kullandığı ve eğitim seviyesi yükseldikçe bu tür ürünleri kullanma oranının arttığını tespit ettik. Ayrıca ülkemizde sağlıklı kişilerin bitkisel ürünleri kullanma oranları ile ilgili yapılan geniş kapsamlı bir anket çalışmasında, toplam 13.025 kişi ankete katılmış ve bu kişilerin %76’sı (9.893 kişi) yaşamları boyunca en az bir defa bitkisel ürün kullandıklarını ifade etmişlerdir. 2006 yılında Bursa ve çevre ilçelerde çalışan pratisyen hekimlere yönelik yapılan bir anket çalışmasında ise ankete katılan 521 hekimin %75’i destekleyici-tamamlayıcı tıp ve özellikle bitkisel ürünler ile ilgili eğitim almak istediklerini belirtmişlerdir.

Özellikle konvansiyonel ilaçlarla birlikte kullanılan bitkisel ürünlerin neden olabileceği ilaç etkileşimlerinden hastalarını koruyabilmeleri için hekimlerin hastaları ile daha yakın bir diyalog içerisinde olmaları, onları yargılamamaları ve konuyla ilgili onlara açıklama yapabilecek düzeyde bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Ayrıca bitkisel ürünlerin kullanımı ile ilgili olarak halkımızda var olan olağanüstü arzunun farkına varmak, tıbbi tedavilerin yetersiz kaldığı durumlarda hastaların umutsuzluğa kapılarak bu tür ürünler üzerinden büyük maddi kazançlar sağlayan kişilerin ellerine düşmelerini, kandırılmalarını ve zarar görmelerini

de önleyecektir. Bununla birlikte hekimlerimiz genel olarak konu ile ilgili bilimsel açıdan doğru bilgiye nasıl ulaşacaklarını bilmemektedirler. Günümüzde birçok Avrupa ülkesinde, A.B.D’de, Kanada’da tıp fakülteleri eğitim programları içerisinde bu konu yerleştirilmiştir. Ülkemizde ise bu konudaki tek örnek Yeditepe Üniversitesi Tıp Fakültesi 3. sınıf öğrencilerine yıl boyunca verilen 16 saatlik fitoterapi dersleridir. Bu nedenle konuyla ilgili özellikle mezuniyet öncesi verilebilecek bir eğitimin gerekli olup olmadığının tartışmaya açılmasını doğru buluyorum. Çünkü eğer bir eğitim verilecekse bu eğitimin içeriği mutlaka standardize edilmeli ve kimler tarafından verilebileceği tanımlanmalıdır. Ayrıca bu eğitim programları içerisinde yer alması gereken konuların başında “bilimin öğretisinden şaşmadan, taraf tutmadan ve yanıltmadan elde edilmiş, bilimsel kanıtlara dayalı bilginin ne olduğu ve bu bilgiye nasıl ulaşılabileceğini öğretmek” gelmelidir. Aynı yol haritasının ülkemizde bazı kurumlar tarafından verilmekte olan mezuniyet sonrası eğitimler için de göz önünde tutulması gerektiğine ve bunlara ek olarak bazı sağlık mensubu kişilerin aldıkları eğitim ve sertifikaları kullanarak, bilimsel olmayan söylemlerle insanlara zarar verebilecek şekilde davranmaları ve bundan maddi kazanç sağlamalarının da hukuki anlamda sorgulanması gerektiğine inanıyorum.

Kaynaklar

1. Barnes J. Quality, efficacy and safety of complementary medicines:fashions, facts and the future. Part I. Regulation and quality, Br J Clin Pharmacol 55:226 (2002).
2. Barnes J. Quality, efficacy and safety of complementary medicines:fashions, facts and the future. Part II. Efficacy and safety, Br J Clin Pharmacol 55:331 (2003).
3. Ceylan S et al. Survey of the use of complementary and alternative medicine among Turkish cancer patients, Complement Ther Med 10(2): 94 (2002).
4. Eisenberg DM et al. Unconventional medicine in the United States. Prevalence, costs, and patterns of use. N Engl J Med 328(4): 246 (1993).
5. Ernst E. Harmless Herbs? A review of the recent literature, Am J Medicine, 104: 170 (1998).
6. Fong HH. Integration of herbal medicine into modern medical practises: issues and prospects. Integr Cance Ther Sep 1(3) 287, (2002).
7. Ersoz T. Bitkisel tedaviye bilimsel bakış: doğrular ve yanlışlar. Çocuk Enfeksiyon Dergisi, 5:217 (2011).
8. Grollman AP. Alternative Medicine: The importance of evidence in medicine and in medical education, Academic Med 76 (3): 221 (2001).

9. Gurun MS. Bitkisel Tıp, ANKEM Dergisi, 18(2):133 (2004).
10. Gurun MS. Herbal Medicine (Bitkisel Tıp); Anestezistler ne bilmeli? Türk Anesteziyoloji ve Reanimasyon Derneği 38. Ulusal Kongresi, Kongre Özet Kitabı, 183 (2004).
11. Gurun MS. Bitkisel Tıp ve Kullanılan Bitkisel İlaçlarda Kalite, Etkililik ve Güvenilirlik , İKU Dergisi, 2005.
12. Gurun MS, Suzer O. Bitkisel İlaçlar, Suzer Farmakoloji Ders Kitabı, (2005).
13. Gurun MS. Enfeksiyon hastalıklarında bitkisel ilaç kullanımı. 4. Ulusal Çocuk Enfeksiyon Hastalıkları Kongresi Özet Kitabı, 122 (2005).
14. Gozum S, Tezel A, Koc M. Complementary alternative treatments used by patients with cancer in eastern Turkey. Cancer Nurs 26(3): 230 (2003).
15. Kanat O, Gurun MS et al. The use of herbal products in complementary and alternative treatment in Turkish cancer patients (Yayına sunuldu).
16. Oğur R ve ark. Herbal Treatment Usage Frequency, Types and Preferences in Turkey. Middle East journal of family medicines 14(3) (2006).
17. Özcakır A ve ark. Turkish general practitioners and complementary/alternative medicine. The Journal of alternative and complementary medicine, 13(9), 1007–1010 (2007).
18. WHO: Issues guidelines for herbal medicines, Bulletin of WHO, 82 (3) (2004).